

***Настільна книга
громадянина***

*Харків
«ФОЛІО»
2019*

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ДЕРЖАВА УКРАЇНА	25
Державні символи України	25
Калиновський Б. В.	
Українська мова — державна мова	26
Калиновський Б. В.	
Конституція України — Основний Закон України	28
Калиновський Б. В.	
Головні етапи конституційного процесу в Україні	29
Калиновський Б. В.	
Головні напрями новітньої конституційної реформи в Україні	32
Калиновський Б. В.	
Конституційні засади територіального устрою України	34
Калиновський Б. В.	
Державно-політичний устрій України	36
Калиновський Б. В.	
Форма правління	38
Калиновський Б. В.	
Український народ — джерело влади	40
Калиновський Б. В.	
Декларація прав національностей України	42
Калиновський Б. В.	
Суверенітет України — основа державності	44
Калиновський Б. В.	
Правонаступництво України щодо Радянського Союзу	45
Калиновський Б. В.	
Способи прийняття Конституції	47
Калиновський Б. В.	
Конституційна система органів державної влади України	50
Калиновський Б. В.	
Організація державної влади	52
Калиновський Б. В.	

Поняття та ознаки органу державної влади	53
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Система адміністративно-територіального устрою України	54
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Особливість статусу міста Києва	56
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Особливість статусу міста Севастополь	57
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Створені державою адміністративно-територіальні одиниці район, область	58
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Первинні адміністративно-територіальні одиниці село, селище, місто	59
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Поняття та види автономії	63
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Децентралізація	64
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Унітаризм	66
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Адміністративно-територіальна автономія	67
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Національна автономія	68
<i>Калиновський Б. В.</i>	
РОЗДІЛ 2. ГРОМАДЯНСТВО.....	70
Громадянство: поняття та принципи	70
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Набуття громадянства України	71
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Припинення громадянства України	71
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Повноваження органів, організацій і посадових осіб з вирішення питань громадянства України	72
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Проблема подвійного громадянства	75
<i>Калиновський Б. В.</i>	
РОЗДІЛ 3. ВЛАДА І УРЯД	77
Повноваження Верховної Ради України	77
<i>Калиновський Б. В.</i>	

Принципи формування Верховної Ради	79
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Хто може бути депутатом Верховної Ради	81
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Чисельний склад та структура ВРУ	82
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Строки повноважень ВРУ	86
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Дострокове припинення повноважень ВРУ	87
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Акти ВРУ	88
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Статус народного депутата України	91
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Імунітет та імдемнітет	93
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Гарантії діяльності народних депутатів України	94
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Законодавчий процес в Україні	95
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Повноваження Президента України	97
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Хто може бути Президентом України	103
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Вибори Президента	106
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Виборчий процес Президента України	118
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Строк повноважень Президента	125
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Акти Президента України	130
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Адміністрація Президента України	133
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Повноваження Кабінету Міністрів України	139
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Склад Кабінету Міністрів України	148
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Порядок формування Кабінету Міністрів	150
<i>Калиновський Б. В.</i>	

Акти Кабінету Міністрів	152
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Припинення повноважень та відставка Кабінету Міністрів	153
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Секретаріат Кабінету Міністрів України	155
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Повноваження центральних органів виконавчої влади	156
Порядок утворення	158
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Види центральних органів виконавчої влади	159
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Структура ЦОВВ	161
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Державні секретарі в системі виконавчої влади	163
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Директорати та департаменти	165
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Акти ЦОВВ	167
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Повноваження місцевих державних адміністрацій	169
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Порядок формування місцевих державних адміністрацій ..	170
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Акти місцевих державних адміністрацій	171
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування	172
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Як влаштуватися на роботу в державну структуру?	173
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Служба в органах місцевого самоврядування	175
<i>Калиновський Б. В.</i>	
РОЗДІЛ 4. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ	176
Становлення місцевого самоврядування в Україні	176
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Сфера компетенції та акти місцевого самоврядування	179
<i>Калиновський Б. В.</i>	

Сучасне розуміння територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування	184
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Об'єднана територіальна громада — результат реформи децентралізації	187
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Форми безпосереднього здійснення муніципальної влади територіальною громадою	190
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Місцеві ради — представницький орган місцевого самоврядування	195
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Статус депутата місцевої ради	196
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Правовий статус сільського, селищного, міського голови та старости	199
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Органи самоорганізації населення	204
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Джерела надходження до місцевого бюджету	209
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Власні повноваження місцевого самоврядування	211
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Делеговані державою повноваження місцевого самоврядування	212
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Економіка і ресурси	214
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Культурна спадщина	217
<i>Калиновський Б. В.</i>	
РОЗДІЛ 5. БЮДЖЕТ ТА БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС	221
Бюджетна система України	221
<i>Фещук А. П., Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	
Державний бюджет України	221
<i>Фещук А. П., Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	
Види бюджетів	221
<i>Фещук А. П.</i>	
Бюджети місцевого самоврядування	222
<i>Фещук А. П., Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	

Бюджет об'єднаних територіальних громад	222
<i>Фещук А. П., Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	
Дефіцит та профіцит бюджету	223
<i>Фещук А. П., Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	
Державні та місцеві гарантії	224
<i>Фещук А. П., Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	
Стадії та учасники бюджетного процесу	225
<i>Фещук А. П., Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	
Державний фонд регіонального розвитку	226
<i>Фещук А. П., Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	
Контроль та аудит у бюджетному процесі	226
<i>Фещук А. П., Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	
Доступність інформації про бюджети	227
<i>Фещук А. П., Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	
Участь громадськості у формуванні та розподіленні бюджетів	228
<i>Фещук А. П., Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	
гендерно орієнтоване бюджетування	228
<i>Левченко К. Б.</i>	
РОЗДІЛ 6. БАНКИ, ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ	230
Банки та банківська система	230
<i>Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.</i>	
Комерційні банки	231
<i>Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.</i>	
Державні банки	231
<i>Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.</i>	
Банківські рахунки	232
<i>Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.</i>	
Вкладний депозитний рахунок	233
<i>Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.</i>	
Кредит	234
<i>Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.</i>	
Платіжна картка	234
<i>Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.</i>	
Основи безпеки платежів	235
<i>Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.</i>	
Право клієнта банку на інформацію	236
<i>Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.</i>	

Банківська таємниця	237
<i>Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.</i>	
Гарантування вкладів фізичних осіб	237
<i>Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.</i>	
Страхування в Україні	238
<i>Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.</i>	
Криптовалюти та їх статус в Україні	239
<i>Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.</i>	
Валютне регулювання в Україні	240
<i>Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.</i>	
РОЗДІЛ 7. ВИБОРЧІ ПРАВА	241
Соціальна функція виборів	241
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Виборче право: активне та пасивне	242
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Особливість виборчої системи України	243
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Конституційні принципи виборчого права України	246
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Виборчий процес в Україні: поняття та стадії	248
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Поняття та види референдумів, їх соціальні функції	249
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Проведені референдуми в Україні	253
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Відповідальність за порушення виборчого законодавства	255
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Відповідальність за підкуп виборців	256
<i>Калиновський Б. В.</i>	
РОЗДІЛ 8. ГРОМАДЯНИ І ВЛАСНІСТЬ	258
Право власності в Україні	258
<i>Лінік Є. П.</i>	
Державні гарантії забезпечення прав власності в Україні	259
<i>Лінік Є. П.</i>	

Особливості державного регулювання відносин прав власності на землю	260
<i>Лінік Є. П.</i>	
Спадкування прав власності. Спадщина	261
<i>Лінік Є. П.</i>	
РОЗДІЛ 9. ДОГОВОРИ.....	263
Договір міни	263
<i>Гопанчук В. С.</i>	
РОЗДІЛ 10. ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ... 265	
Підприємництво в Україні	265
<i>Фещук А. П.</i>	
Види підприємницької діяльності	266
<i>Фещук А. П.</i>	
Обмеження на право займатися підприємницькою діяльністю	267
<i>Фещук А. П.</i>	
Підприємництво в Україні	267
<i>Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	
Законодавство, яке регулює підприємницьку діяльність ...	269
<i>Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	
Обмеження на право займатися підприємницькою діяльністю	273
<i>Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	
Оподаткування підприємницької діяльності	273
<i>Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	
Порядок державної реєстрації підприємницької діяльності	275
<i>Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	
Ліцензування та дозволи у підприємницькій діяльності ...	276
<i>Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	
Звітність у підприємницькій діяльності	277
<i>Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	
Особливості підприємницької діяльності в агропромисловому комплексі	277
<i>Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	
Приватні підприємці та форми звітності	278
<i>Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	
Забезпечення трудових прав найманих працівників	279
<i>Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	

Відповідальність за порушення законодавства, яке регулює відносини у підприємницькій діяльності	280
<i>Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	
Припинення підприємницької діяльності	281
<i>Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	
Державні інформаційні ресурси у підприємницькій діяльності	282
<i>Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	
Державні перевірки у підприємницькій діяльності	283
<i>Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.</i>	
РОЗДІЛ 11. ПРАВА СПОЖИВАЖІВ	285
Зобов'язання продавця	285
<i>Демиденко Н. В.</i>	
Гарантійний термін	286
<i>Демиденко Н. В.</i>	
РОЗДІЛ 12. ПОДАТКИ	288
Податкове законодавство	288
<i>Фещук А. П., Предборський В. А., Пашко Д. В.</i>	
Основні засади податкового законодавства	289
<i>Фещук А. П., Предборський В. А., Пашко Д. В.</i>	
Загальнодержавні податки і збори	291
<i>Фещук А. П., Предборський В. А., Пашко Д. В.</i>	
Місцеві податки	292
<i>Фещук А. П., Предборський В. А., Пашко Д. В.</i>	
Податок на прибуток підприємств	293
<i>Фещук А. П., Предборський В. А., Пашко Д. В.</i>	
Податок на доходи фізичних осіб	294
<i>Фещук А. П., Предборський В. А., Пашко Д. В.</i>	
Податок на додану вартість	296
<i>Фещук А. П., Предборський В. А., Пашко Д. В.</i>	
Акцизний податок	300
<i>Фещук А. П., Предборський В. А., Пашко Д. В.</i>	
Податок на майно	302
<i>Фещук А. П., Предборський В. А., Пашко Д. В.</i>	
Категорії, які звільняються від сплати податку	306
<i>Фещук А. П., Предборський В. А., Пашко Д. В.</i>	
Де отримати інформацію про податкове законодавство	307
<i>Фещук А. П., Предборський В. А., Пашко Д. В.</i>	

РОЗДІЛ 13. ЖИТЛО	309
Чи є шанс отримати від держави житло	309
<i>Осадько А. С.</i>	
Молодіжне будівництво та право на житло	311
<i>Осадько А. С.</i>	
Хто має право на отримання пільгового житла?	311
<i>Осадько А. С.</i>	
Ремонт та реконструкція квартир	314
<i>Калінюк А. Л.</i>	
Житло: власність та оренда	315
<i>Калінюк А. Л.</i>	
Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку	319
<i>Мазур В. В.</i>	
Комунальні послуги	319
<i>Калінюк А. Л.</i>	
Особовий рахунок	322
<i>Калінюк А. Л.</i>	
Право власності на житло	324
<i>Чорнооченко С. І.</i>	
Житлове приміщення	325
<i>Чорнооченко С. І.</i>	
Молодіжне іпотечне кредитування	326
<i>Осадько А. С.</i>	
Придбання житла	328
<i>Чорнооченко С. І.</i>	
Нерухоме житло	329
<i>Калінюк А. Л.</i>	
Договір купівлі-продажу квартири	331
<i>Пилипенко С. А.</i>	
Договір купівлі-продажу будинку	333
<i>Пилипенко С. А.</i>	
РОЗДІЛ 14. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ	337
Що таке інтелектуальна власність	337
<i>Мазур В. В.</i>	
Право інтелектуальної власності	337
<i>Мазур В. В.</i>	
Авторське право	338
<i>Чурпіта Г. В.</i>	

Патенти	339
<i>Мазур В. В.</i>	
Торговий знак	340
<i>Мазур В. В.</i>	
РОЗДІЛ 15. ЛІЦЕНЗУВАННЯ	341
<i>Петрина В. Н., Борцевич П. С.</i>	
«Безліцензійна» господарська діяльність	347
<i>Фещук А. П.</i>	
Видача ліцензії	348
<i>Фещук А. П.</i>	
Повноваження органів ліцензування	349
<i>Фещук А. П.</i>	
Ліцензійні умови	351
<i>Фещук А. П.</i>	
Документи, що подаються для отримання ліцензії	352
<i>Фещук А. П.</i>	
Розгляд заяви про отримання ліцензії, відмова у видачі ліцензії	353
<i>Фещук А. П.</i>	
Відомості про ліцензування видів господарської діяльності в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань.....	354
<i>Фещук А. П.</i>	
РОЗДІЛ 16. ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ТА ВІДПУСТКИ	355
Центри зайнятості	355
<i>Куцик К. В.</i>	
Посередництво у сфері зайнятості	357
<i>Куцик К. В.</i>	
Допомога в працевлаштуванні	359
<i>Куцик К. В.</i>	
Працевлаштування за кордоном	362
<i>Куцик К. В.</i>	
Трудові конфлікти та їх розв'язання	364
<i>Куцик К. В.</i>	
Профспілки	367
<i>Боровська І. А.</i>	
Трудова книжка	370
<i>Іванов Ю. Ф.</i>	

Прожитковий мінімум	371
<i>Герасимчук Л. В.</i>	
Право на відпустку	373
<i>Пилипенко С. А.</i>	
Страховий стаж та відпустка по догляду за дитиною	376
<i>Павловська Н. В.</i>	
РОЗДІЛ 17. ПЕНСІЇ.....	379
Види пенсій	379
<i>Павловська Н. В.</i>	
Пенсійний вік	380
<i>Павловська Н. В.</i>	
Страховий стаж	383
<i>Павловська Н. В.</i>	
Трудовий стаж	385
<i>Павловська Н. В.</i>	
Формула нарахування пенсій	387
<i>Павловська Н. В.</i>	
Дострокова пенсія	390
<i>Павловська Н. В.</i>	
Пенсія по інвалідності	392
<i>Павловська Н. В.</i>	
Пенсія у випадку втрати годувальника	393
<i>Павловська Н. В.</i>	
Пенсійне страхування	394
<i>Павловська Н. В.</i>	
РОЗДІЛ 18. ЗДОРОВ'Я ГРОМАДЯНИНА. МЕДИЧНА РЕФОРМА	397
Права та обов'язки пацієнта	398
<i>Бадіков Т. О.</i>	
Декларація з лікарем первинної ланки: коли, як, навіщо	403
<i>Бадіков Т. О.</i>	
Вартість лікування	405
<i>Бадіков Т. О.</i>	
Хронічні захворювання та послуги вузьких спеціалістів	408
<i>Бадіков Т. О.</i>	
Виклик лікаря додому та швидка допомога	409
<i>Бадіков Т. О.</i>	
Права лікаря.....	410
<i>Бадіков Т. О.</i>	

Захист під час порушення прав пацієнта.....	411
<i>Бадіков Т. О.</i>	
Об'єднання громадян — потужний інструмент для захисту прав пацієнтів	414
<i>Бадіков Т. О.</i>	
РОЗДІЛ 19. ЩО ПОТРІБНО ЗНАТИ ПРО СИСТЕМУ ОСВІТИ	416
Система освіти	417
<i>Легенький М. І.</i>	
Дошкільна освіта.....	419
<i>Пархоменко Н. Є.</i>	
Шкільна освіта	421
<i>Легенький М. І.</i>	
Що таке Нова українська школа?	421
<i>Гончаренко Н. М.</i>	
Інклюзивна освіта.....	422
Антидискримінаційна експертиза шкільних підручників	424
<i>Левченко К. Б.</i>	
Булінг	425
<i>Левченко К. Б., Легенька М. М., Дунебабіна О. А.</i>	
Позашкільна освіта.....	428
<i>Биковська О. В.</i>	
Заклад позашкільної освіти	431
<i>Биковська О. В.</i>	
Педагогіка позашкільної освіти	434
<i>Легенький М. І.</i>	
Система професійної (професійно-технічної) освіти	436
<i>Карбишева В. О.</i>	
Вища освіта	439
<i>Легенький М. І.</i>	
Заклади вищої освіти	440
<i>Легенький М. І.</i>	
Форми навчання у вищій школі	441
<i>Андрущенко В. П.</i>	
Семестрова атестація. Залік та іспити	443
<i>Андрущенко В. П.</i>	
Кредитно-трансферна система	444
<i>Андрущенко В. П.</i>	
Документи про вищу освіту	446
<i>Легенький М. І.</i>	

Атестація здобувачів вищої освіти	447
<i>Легенький М. І.</i>	
Визнання документів про освіту	447
Державне замовлення	448
<i>Легенький М. І.</i>	
Права і обов'язки студентів	449
<i>Легенький М. І.</i>	
Освіта за кордоном	451
<i>Левченко К. Б., Дунебабіна О. А.</i>	
Стипендії	453
<i>Легенький М. І.</i>	
Студентське самоврядування	454
<i>Легенький М. І.</i>	
Академічна мобільність	454
<i>Андрущенко В. П.</i>	
Академічна доброчесність	456
<i>Легенький М. І.</i>	
Післядипломна освіта	457
<i>Легенький М. І.</i>	

РОЗДІЛ 20. ГРОМАДЯНИ. ПРАВА. ОБОВ'ЯЗКИ **458**

Класифікація конституційних прав і свобод людини і громадянина	458
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Політичні та громадянські права — мирні зібрання, протести, вибори, участь в управлінні, політичні партії, громадські об'єднання	459
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Соціальні, економічні та культурні права	463
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Екологічні права. Право на чисте довкілля	465
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Свободи людини	468
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Нові покоління прав — як їх забезпечити	469
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Конституційні гарантії здійснення прав і свобод	470
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Міжнародний захист прав і свобод	472
<i>Калиновський Б. В.</i>	

Проблема обмеження прав людини	473
<i>Калиновський Б. В.</i>	
Конституційні обов'язки людини і громадянина	475
<i>Калиновський Б. В.</i>	
РОЗДІЛ 21. ПУБЛІЧНІ ЗІБРАННЯ. ТИПИ ЗІБРАНЬ	477
Мирне зібрання	477
<i>Костюк В. Л.</i>	
Стихийне зібрання	477
<i>Костюк В. Л.</i>	
Одночасні зібрання	478
<i>Костюк В. Л.</i>	
Контрдемонстрації	479
<i>Костюк В. Л.</i>	
Збори	480
<i>Костюк В. Л.</i>	
Демонстрація	480
<i>Костюк В. Л.</i>	
Мітинг	481
<i>Костюк В. Л.</i>	
Пікетування	481
<i>Костюк В. Л.</i>	
Маніфестація	481
<i>Костюк В. Л.</i>	
Похід	482
<i>Костюк В. Л.</i>	
Вуличний похід	482
<i>Костюк В. Л.</i>	
Акція	482
<i>Костюк В. Л.</i>	
Парад	483
<i>Костюк В. Л.</i>	
Релігійні та інші відправлення обрядів	483
<i>Костюк В. Л.</i>	
Спортивні заходи	484
<i>Костюк В. Л.</i>	
Культурно-видовищні заходи	484
<i>Костюк В. Л.</i>	
Практичні поради організаторам та учасникам мирних зібрань	484
<i>Павліченко П.</i>	

РОЗДІЛ 22. ПРАВА ЖІНОК ТА ҐЕНДЕРНА РІВНІСТЬ	488
Що таке гендер?	489
<i>Левченко К. Б., Сусллова Л. М.</i>	
Ґендерна рівність	490
<i>Левченко К. Б.</i>	
Державна ґендерна політика України	491
<i>Левченко К. Б.</i>	
Фемінітиви	491
<i>Левченко К. Б.</i>	
Жіночий рух в Україні	492
<i>Левченко К. Б.</i>	
Дискримінація	494
<i>Левченко К. Б.</i>	
Ґендерна дискримінація	495
<i>Левченко К. Б.</i>	
Ґендерно-зумовлене насильство	497
<i>Левченко К. Б.</i>	
Домашнє насильство	498
<i>Левченко К. Б.</i>	
Злочини в ім'я, так званої «честі»	501
<i>Левченко К. Б.</i>	
Калицтво жіночих ґеніталій	502
<i>Левченко К. Б.</i>	
Сексуальні домагання	502
<i>Левченко К. Б.</i>	
Примусовий шлюб	502
<i>Левченко К. Б.</i>	
Сексуальне насильство, пов'язане із конфліктом	503
<i>Левченко К. Б.</i>	
Торгівля людьми	503
<i>Левченко К. Б.</i>	
Як зупинити насильство, зокрема домашнє	504
<i>Левченко К. Б., Легенька М. М.</i>	
Акція «16 днів проти насильства»	506
<i>Левченко К. Б., Дунєбабіна О. А</i>	
 РОЗДІЛ 23. ПРАВА ДИТИНИ	 509
Хто така дитина?	509
<i>Костюк В. Л.</i>	
Статус дитини	510
<i>Костюк В. Л.</i>	

Незрілість дитини	511
<i>Костюк В. Л.</i>	
Малолітня дитина	511
<i>Костюк В. Л.</i>	
Неповнолітня дитина	511
<i>Костюк В. Л.</i>	
Захист прав дітей	512
<i>Костюк В. Л.</i>	
Здоров'я дітей	512
<i>Костюк В. Л.</i>	
Права дитини	514
<i>Костюк В. Л.</i>	
Права дитини на дозвілля	517
<i>Костюк В. Л.</i>	
Найкращі інтереси дитини	517
<i>Костюк В. Л.</i>	
Уповноважений Президента з прав дитини	519
<i>Костюк В. Л.</i>	
Особливості правового статусу дитини	521
<i>Костюк В. Л.</i>	
Правоздатність дитини	522
<i>Костюк В. Л.</i>	
Дієздатність дитини	523
<i>Костюк В. Л.</i>	
Правоздатність дитини	525
<i>Петровський А. В.</i>	
Дієздатність дитини	526
<i>Петровський А. В.</i>	
Робота дітей та трудові відносини	528
<i>Іванов Ю. Ф.</i>	
Аліменти дітям	530
<i>Герасимчук Л. В.</i>	
«Зелена кімната»	533
<i>Легенька М. М.)</i>	
Шлюбний вік	534
<i>Левченко К. Б.</i>	
Вік сексуальної згоди	534
<i>Левченко К. Б.</i>	
Усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях	535
<i>Левченко К. Б.</i>	

Права і обов'язки інших членів сім'ї	535
<i>Калінюк А. Л.</i>	

РОЗДІЛ 24. МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ — СТРУКТУРИ ООН 539
Левченко К. Б.

Поговоримо про ООН	540
<i>Левченко К. Б., Легенька М. М., Дунебабіна О. А.</i>	
Україна в ООН	542
<i>Легенька М. М., Дунебабіна О. А.</i>	
Рада Безпеки ООН	543
<i>Левченко К. Б., Легенька М. М., Дунебабіна О. А.</i>	
Рада ООН з прав людини	544
<i>Левченко К. Б., Легенька М. М., Дунебабіна О. А.</i>	
Всесвітня організація з охорони здоров'я	545
<i>Левченко К. Б., Легенька М. М., Дунебабіна О. А.</i>	
Дитячий фонд ООН — ЮНІСЕФ	546
<i>Дунебабіна О. А., Легенька М. М.</i>	
Комісія ООН зі статусу жінок	547
<i>Дунебабіна О. А., Легенька М. М.</i>	
ООН-Жінки	547
<i>Дунебабіна О. А.</i>	
Міжнародна організація праці	548
<i>Дунебабіна О. А.</i>	
Міжнародна організація з міграції	550
<i>Жуковська Г. Г.</i>	
Фонд народонаселення ООН	551
<i>Левченко К. Б., Легенька М. М., Дунебабіна О. А.</i>	
Міжнародний валютний фонд	552
<i>Левченко К. Б., Легенька М. М., Дунебабіна О. А.</i>	
Світова організація торгівлі	552
<i>Левченко К. Б., Легенька М. М., Дунебабіна О. А.</i>	
Світовий банк	553
<i>Левченко К. Б., Легенька М. М., Дунебабіна О. А.</i>	
Програма розвитку ООН	554
<i>Левченко К. Б., Легенька М. М., Дунебабіна О. А.</i>	
Комітет ООН проти тортур	555
<i>Левченко К. Б., Легенька М. М., Дунебабіна О. А.</i>	
Міжнародний суд ООН	556
<i>Левченко К. Б., Легенька М. М., Дунебабіна О. А.</i>	
Координатор системи ООН в Україні	557
<i>Левченко К. Б., Легенька М. М., Дунебабіна О. А.</i>	

РОЗДІЛ 25. УКРАЇНА ТА МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	558
Міжнародний Комітет Червоного Хреста	558
<i>Левченко К. Б., Легенька М. М., Дунєбабіна О. А.</i>	
Управління Верховного Комісара ООН з прав біженців	559
<i>Левченко К. Б., Дунєбабіна О. А.</i>	
Управління Верховного Комісара ООН з прав людини	559
<i>Левченко К. Б., Дунєбабіна О. А.</i>	
Цілі сталого розвитку ООН	560
<i>Левченко К. Б., Легенька М. М.</i>	
РОЗДІЛ 26. РЕГІОНАЛЬНІ МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	563
Рада Європи	564
Парламентська Асамблея Ради Європи	565
Комітет Міністрів Ради Європи	567
Європейський суд з прав людини	568
Конгрес Місцевих та Регіональних Влад	569
Венеціанська Комісія	570
Механізми моніторингу виконання державами взятих на себе зобов'язань	571
ОБСЄ — Організація з безпеки та співробітництва в Європі.....	573
Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні	574
Європейський Союз	575
Європейський парламент	577
Суд Європейського Союзу	578
НАТО.....	579
Організація Чорноморського економічного співробітництва.....	580
Вишеградська четвірка	582
РОЗДІЛ 27. ГРОМАДЯНИ ТА ПОЛІЦІЯ.....	583
Спілкування з поліцейським	583
<i>Костюк В. Л.</i>	
Документи, що посвідчують особу	587
<i>Костюк В. Л.</i>	
Наркотичні засоби, психотропні речовин та прекурсори ...	588
<i>Костюк В. Л.</i>	

Що робити, якщо ви стали свідком або жертвою правопорушення	590
<i>Костюк В. Л.</i>	
Дії особи в разі затримання поліцією	590
<i>Костюк В. Л.</i>	
Кишенькова крадіжка	593
<i>Костюк В. Л.</i>	
Квартирна крадіжка	594
<i>Костюк В. Л.</i>	
Грабіж та розбій	596
<i>Костюк В. Л.</i>	
Шахрайство	597
<i>Костюк В. Л.</i>	
Незаконне заволодіння автотранспортом	598
<i>Костюк В. Л.</i>	
Зброя	600
<i>Костюк В. Л.</i>	
Вибухові предмети та речовини	600
<i>Костюк В. Л.</i>	
РОЗДІЛ 28. ЗАХИСТ ТА ДОПОМОГА	602
Правова допомога	602
<i>Легенька М. М., Бреус В.К.</i>	
Система безоплатної правової допомоги в Україні	602
<i>Легенька М. М., Бреус В.К.</i>	
Центри та бюро безоплатної правової допомоги	603
<i>Легенька М. М., Бреус В.К.</i>	
Первинна правова допомога. В чому полягає. Хто може отримати. Де і на яких умовах.....	605
<i>Легенька М. М., Бреус В.К.</i>	
Вторинна правова допомога. В чому полягає. Хто може отримати. Де і на яких умовах.....	605
<i>Легенька М. М., Бреус В.К.</i>	
Адвокатура	606
<i>Легенька М. М., Бреус В.К.</i>	
Медіація	607
<i>Левченко К. Б., Андрєєнкова А.Б.</i>	
Перша первинна психологічна допомога	611
<i>Левченко К. Б.</i>	
Урядовий контактний центр.....	614
<i>Легенька М. М.</i>	

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	614
<i>Левченко К. Б.</i>	
Національна «гаряча» лінії із попередження домашнього насилства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації	616
<i>Левченко К. Б., Легенька М. М.</i>	
Загальнонаціональна г«аряча лінія» з питань віл/ снід та туберкульозу	618
<i>Левченко К. Б., Дунебабіна О. А</i>	
Гаряча лінія для внутрішньо переміщених осіб	619
<i>Левченко К. Б., Дунебабіна О. А</i>	
Національна дитяча «гаряча лінія»	619
<i>Легенька М. М.</i>	
Служба розшуку дітей	620
<i>Легенька М. М.</i>	
РОЗДІЛ 29. ЛЮДИНА ТА ПРИРОДА	622
Заказники	623
<i>Гайченко В. А.</i>	
Заповідники	623
<i>Гайченко В. А.</i>	
Національний природний парк	624
<i>Легенький М. І.</i>	
Природні охоронні зони	625
<i>Бережнюк Є. М.</i>	
Перебування на природі	626
<i>Бережнюк Є. М.</i>	
Що можна робити на природі	628
<i>Гайченко В. А.</i>	
Розведення вогнищ	630
<i>Гайченко В. А.</i>	
Пересування на природі	631
<i>Бережнюк Є. М.</i>	
Дороги в природному середовищі	633
<i>Бережнюк Є. М.</i>	
Мисливство та мисливські угіддя	634
<i>Чайка В. М.</i>	
Мисливські угіддя	636
<i>Чайка В. М.</i>	
Червона книга України	637
<i>Легенький М. І.</i>	

Збирання грибів та ягід	638
<i>Гайченко В. А.</i>	
Дозвіл на вирубку лісу	639
<i>Бережняк Є. М.</i>	
Глобальне потепління, парниковий ефект та Кіотський протокол	641
<i>Легенький М. І.</i>	
Сміття	642
<i>Наумовська О. І.</i>	
Сортування сміття	644
<i>Наумовська О. І.</i>	
Переробка сміття	645
<i>Наумовська О. І.</i>	
Відповідальність за розкидання сміття	646
<i>Наумовська О. І.</i>	
Природні заповідники України.....	647
<i>Шаповал Л. І.</i>	
Охоронні зони	650
<i>Боровська І. А.</i>	
Дозвіл на вирубку лісу	651
<i>Боровська І. А.</i>	
Перебування на природі	653
<i>Якимець О. І.</i>	

РОЗДІЛ 1 ДЕРЖАВА УКРАЇНА

ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ УКРАЇНИ

Калиновський Б. В.

Важливими ознаками суверенної держави є державні символи: *Державний Прапор, Державний Герб, Державний Гімн і столиця.*

Державний Прапор — це офіційний відмінний знак (емблема) держави, символ її суверенітету. Згідно з Конституцією України (ч. 2 ст. 20) Державний Прапор України являє собою *стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів.*

Ці кольори використовувалися на гербі Руського королівства 14 століття.

Державний Герб — це відмінний знак, що є офіційною емблемою держави, яка зображується на прапорах, грошових знаках, печатках і деяких офіційних документах. Згідно з Конституцією України (ч. 3 ст. 20) *Великий Державний Герб України встановлюється з урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська Запорізького законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.* При цьому головним елементом великого Державного Герба України є *Знак Княжої Держави Володимира Великого (малий Державний Герб України)* —

ч. 4 ст. 20 Конституції України. На даний момент затверджено лише *малий Державний Герб України — тризуб*.

Державний Гімн — музикально-поетичний твір, який разом з Державним Гербом із Державним Прапором є офіційним символом держави. Конституція України (ч. 5 ст. 20) визначає, що Державним Гімном України є національний гімн на музику М. Вербицького зі словами, затвердженими законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про Державний Гімн України» від 6 березня 2003 р. Державним Гімном України є національний гімн на музику М. Вербицького зі словами першого куплета та приспіву твору П. Чубинського в такій редакції:

*«Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.*

Приспів:

*Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду».*

Відповідно до ч. 7 ст. 20 Конституції України *столицею* України є місто Київ.

УКРАЇНСЬКА МОВА — ДЕРЖАВНА МОВА

Калиновський Б. В.

Державна мова — це офіційно визнана обов'язкова мова законодавства, судочинства, діловодства, навчання дітей у школах, офіційних засобах масової інформації тощо.

Ст. 10 Конституції України встановила, що державною в Україні є українська мова. Це означає, що Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

Акти найвищих органів державної влади та управління України приймаються українською мовою. В Україні мовою роботи, діловодства та документації, а також взаємовідносин

державних, громадських органів, підприємств, установ і організацій, а також мовою сесій, конференцій, з'їздів, засідань, зборів, інших зібрань державних органів, підприємств і організацій є українська мова. Українською мовою проводиться також, згідно з законом, виховання дітей у дитячих дошкільних установах, навчальна і виховна робота в загальноосвітніх школах. Абітурієнти, які вступають до вищих і середніх спеціальних навчальних закладів України, як правило, складають конкурсний екзамєн з української мови. Мовою офіційних засобів масової інформації є українська мова. Українською мовою виконуються також маркування товарів, етикетки на товарах, інструкції щодо користування товарами, виробленими в Україні.

У ст. 24 Конституції України закріплено недопустимість привілеїв чи обмежень за мовними ознаками (незнання української чи російської мови не може бути підставою відмови у прийнятті на роботу, але після прийняття на роботу відповідна посадова особа повинна оволодіти мовою роботи органу чи організації в необхідному обсязі).

Окремі статті Конституції містять вимоги про обов'язкове володіння державною мовою Президентом України, професійними суддями, суддями Конституційного Суду України (це їхній конституційний обов'язок). У законодавстві України передбачена також вимога володіння українською мовою в обсязі, достатньому для спілкування особами, які вступають до громадянства України.

Держава гарантує вільний розвиток, використання і захист російської та інших мов національних меншин.

Частково мовне питання регулюється також законом «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 р. Держава взяла на себе обов'язок сприяти розвиткові етнічної, мовної, культурної та релігійної самобутності всіх корінних народів та національних меншин України. Оголошуючи українську мову державною, законодавство України в той же час гарантує використання і розвиток мов усіх народів, що живуть в Україні. Громадянам гарантується право користуватися своєю національною або будь-якою іншою мовою.

Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Наприклад, вивчення іноземних мов входить в програму середніх загальноосвітніх і вищих навчальних закладів.

Публічне приниження чи зневаження, навмисне спотворення української або інших мов в офіційних документах і текстах, створення перешкод і обмежень у користуванні ними, проповідь ворожнечі на мовному ґрунті тягнуть за собою юридичну відповідальність.

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ — ОСНОВНИЙ ЗАКОН УКРАЇНИ

Калиновський Б. В.

Конституція України (від лат. — устрій, установлення, упорядкування) — це нормативно-правовий акт найвищої юридичної сили, який приймається й змінюється в особливому порядку, є юридичною базою для прийняття іншого законодавства України, регулює найважливіші суспільні відносини, які визначають організацію державної влади, а також взаємовідносини держави із суспільством, людиною і громадянином.

Юридичні властивості Конституції України, які визначають її сутність і зміст, мету та призначення у суспільстві і державі:

1. Конституція України має найвищу юридичну силу. Вона є юридичним вираженням суверенної волі українського народу, який є єдиним джерелом влади в державі. Закони та інші нормативно-правові акти, що приймаються у державі, не можуть суперечити Конституції України, тому повинні відповідати їй.

2. Конституція України є кодифікованим нормативно-правовим актом найвищої юридичної сили.

3. Конституція України є юридичною основою законодавства України, оскільки закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і покликані конкретизувати конституційно-правові норми і принципи.

4. Конституція України є основним законом держави, оскільки регламентує найважливіші і найзагальніші відносини у державі та суспільстві.

5. Конституція України є головним джерелом конституційного права, тому й визначає назву галузі права. Проте не менш значущими є й інші джерела конституційного права, зокрема Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року тощо.

6. Конституція України має постійний характер. Це означає, що строк її дії не визначений, тобто не обмежений у часі. Проте строк дії конституційно-правових норм Перехідних положень Конституції України розрахований загалом на 3—5 років після набуття нею чинності.

7. Конституції України властива пряма дія її норм. Це означає, що звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

8. Конституція України є парламентською, оскільки прийнята представницьким органом народу — парламентом — Верховною Радою України.

9. Конституція України має підвищену стабільність, яка забезпечується відповідною системою державно-правових гарантій. Конституція України має чіткий законодавчо визначений порядок прийняття і внесення до неї змін, регламентований розділом XIII. Гарантом Конституції України є глава Української держави. Функціональна діяльність Конституційного Суду України спрямована на забезпечення гарантій Основного Закону України.

ГОЛОВНІ ЕТАПИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Калиновський Б. В.

Конституційний процес в Україні — це послідовний, історично обумовлений процес формування українського конституціоналізму, що становить собою триваючу конституційну реформу.

Можливо виділити три основних етапи конституційного процесу в Україні:

- формування нормативно-правової моделі конституційного ладу України (1990—1995 рр.);
- підготовка і прийняття Конституції України — нормативної основи конституційної реформи в Україні (1995—1996 рр.);
- новеллізація конституційного поля України, підготовка змін у Конституцію України, формування політико-правової системи українського конституціоналізму (сучасний етап) (1996—2018 рр.).

Перший період конституційного процесу був започаткований розпадом колишнього СРСР та становленням України як незалежної самостійної суверенної держави. Цей період історії Конституції України є найбільш складним і суперечливим. Його умовно можна поділити на декілька підперіодів:

- 1) від прийняття Декларації про державний суверенітет України 1990 р. до підготовки Концепції Конституції України 1991 р.;
- 2) від прийняття Концепції Конституції України 1991 р. до винесення першого проєкту Конституції України на народне обговорення (15 липня — 1 грудня 1992 р.);
- 3) від завершення обговорення першого проєкту Конституції України в грудні 1992 р. до підготовки та затвердження Верховною Радою України другого проєкту Конституції України у травні 1993 р.;
- 4) травень-листопад 1993 р. — доопрацювання другого проєкту Конституції України;
- 5) листопад 1993 р. — 1995 р. — конституційна криза в Україні;
- 6) підготовка та прийняття Конституційного договору України в 1995р.

Підготовка і прийняття Конституції України — нормативної основи конституційної реформи в Україні (1995—1996 рр.):

- 1) 8 червня 1995 р. був підписаний і вступив в силу Конституційний Договір між Верховною Радою і Президентом України «Про основні засади організації і функціонування

державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України».

- 2) Уже 2 квітня 1996 р. Верховна Рада України винесла питання щодо проєкту Конституції України до порядку денного пленарних засідань, а 17 квітня 1996 р. розпочався його розгляд.
- 3) 28 травня — 4 червня 1996 р. відбулося перше читання проєкту, а через два тижні й друге читання. Доопрацьований Тимчасовою спеціальною комісією проєкт Основного Закону був прийнятий Верховною Радою у першому читанні 4 червня (258 голосів — «за»). При підготовці до другого читання до проєкту Конституції України Тимчасова спеціальна комісія врахувала близько 6 тис. поправок до зазначеного акту.
- 4) 28 червня 1996 р. о 9 год. 18 хв. після 24 годин безперервної праці Верховна Рада України прийняла і ввела в дію Конституцію України («за» проголосували 315 народних депутатів).

Новеллізація конституційного поля України, підготовка змін у Конституцію України, формування політико-правової системи українського конституціоналізму (сучасний етап) (1996—2018 рр.)

Характерною ознакою третього періоду конституційного процесу стала реалізація положень Конституції через новостворені правові акти (закони та підзаконні акти) та систему органів державної влади та місцевого самоврядування, передбачену Основним Законом. Тобто упродовж 1996—2006 років загалом були сформовані нормативно- та організаційно-правові механізми реалізації Конституції України.

1) У Законі України «Про внесення змін до Конституції України» 8 грудня 2004 р. на позачерговому пленарному засіданні Верховної Ради України було вирішене питання про внесення змін до Конституції України. 402 голосами народних депутатів підтримали Закон України «Про внесення змін до Конституції України», що набули чинності з 1 січня 2006 р.

2) 30 вересня 2010 року — відновлено дію Конституції України в редакції 1996 року шляхом прийняття рішення Конституційного Суду України у справі про дотримання процедури внесення змін до Конституції від 8 грудня 2004 року.

3) 19 листопада 2010 року попередньо схвалений Верховною Радою, 1 лютого 2011 року підписаний Президентом, а 4 лютого 2011 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів».

4) Попередньо схвалений Верховною Радою України 20 червня 2013 року, прийнятий 19 вересня 2013 року, а 6 жовтня 2013 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до статті 98 Конституції України». Зміни торкнулися лише статті 98 Основного Закону, які розширили повноваження Рахункової палати. Відтепер контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використання здійснює Рахункова палата (раніше — тільки контроль за використанням).

5) 21 лютого 2014 року Верховна Рада на революційній хвилі конституційною більшістю в 386 голосів прийняла за основу та в цілому без рішення профільного Комітету проєкт Закону про відновлення дії окремих положень Конституції України (№ 4163). Це означає, що Верховна Рада повернула в дію Конституцію 2004 року.

б) 2 червня 2016 року Закон про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) прийнятий Верховною Радою.

ГОЛОВНІ НАПРЯМИ НОВІТНЬОЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Калиновський Б. В.

Новітня конституційна реформа в Україні — це особлива управлінська програма дій, що їх приймає народ, верховна державна влада, які змушені в умовах побудови громадянсько-

го суспільства та правової держави, які постійно і об'єктивно змінюються, відновлювати їх єдність і тим самим забезпечувати нову якість, разом з тим утверджуючи новий режим законності, який і виступає як ціль перетворень, що здійснюються народом чи владою. До традиційних — парламентського, адміністративного, судово-правового та муніципального напрямів реформи, які є відносно відокремленими напрямками, необхідно додати реформування громадянського суспільства і напевно, що визнати цей напрямок пріоритетним.

Головні напрямки новітньої конституційної реформи в Україні:

1. Парламентська реформа в Україні

Її завдання полягає у тому, щоб український парламент, маючи відповідні конституційні передумови, набув усіх ознак сучасного парламенту. І саме в цьому — ключовий момент парламентської реформи, яка як складова комплексної конституційної реформи покликана з урахуванням світового досвіду і національного менталітету населення України створити досконалі політичні та юридичні механізми реалізації загальних засад демократичного конституційного ладу України, привести у повну відповідність з ними правовий статус українського парламенту.

2. Адміністративна реформа в Україні

Під адміністративною реформою розуміється система політико-правових заходів, сутність яких у структурних, функціональних, організаційних та інших удосконаленнях, насамперед, у сфері виконавчої влади з метою перетворення її з владно-репресивного механізму на організацію, що служить суспільству, і створення на цій основі ефективної системи державного управління.

3. Судово-правова реформа в Україні

Реформування суду, як найважливішого елемента побудови демократичного громадянського суспільства, нерозривно поєднано з реформою пов'язаних з ним правових секторів держави: прокуратури, досудового слідства, органів юстиції, адво-

катури, нотаріату тощо. Враховуючи це, можна зазначити такі найважливіші напрямки судово-правової реформи.

4. Муніципальна реформа в Україні

Її завданням є побудова в Україні демократичної системи місцевого самоврядування, що забезпечить територіальним громадам право самостійно вирішувати на основі Конституції та законів України питання місцевого значення.

5. Реформування громадянського суспільства в Україні

Концепції реформування громадянського суспільства в Україні не розроблено, але на сучасному етапі його функціонування вкрай важливо хоча б забезпечити його правове регулювання на найвищому, конституційному рівні, що буде сприяти його становленню. А для цього необхідно внести зміни і доповнення до розділу 1, 2 та 11 Конституції України.

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ

Калиновський Б. В.

Під *територіальним устроєм держави* розуміють її територіальну організацію, тобто систему взаємовідносин між державою у цілому (її центральною владою) і територіальними складовими частинами (їх населенням та діючими органами публічної влади).

Територіальний устрій України ґрунтується на певних принципах, керівних засадах, що визначають сутність і зміст цього інституту державного ладу і закріплюються в Конституції та законах України. Відповідно до статті 132 Конституції України територіальний устрій України ґрунтується *на засадах*:

- 1) *єдності та цілісності державної території*. Конституційна засада єдності державної території означає, що остання пов'язується спільною політичною, економічною, соціальною та духовною системою, історичним минулим, системою державної влади, тобто законодавчих, виконавчих, судових та інших органів, системою законодавства, громадянством, грошовою одиницею, державним

кордоном, одноосібністю правосуб'єктності держави у міжнародних відносинах, у величезній мірі, поряд з іншими принципами та чинниками, зумовлює існування принципу унітаризму — ключового принципу для територіального устрою України.

Конституційна засада цілісності державної території означає заборону насильницького (збройного чи іншого) розчленування, захоплення або відокремлення частини території країни.

2) *поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади.* Загалом, під централізацією розуміють, у більшості випадків, зосередження функцій соціального і державного управління у центральних владних структурах (органах, установах, відомствах тощо). Характеризується переважно так званими вертикальними зв'язками, за яких верхні рівні влади наділені широкими повноваженнями у прийнятті рішень, а їх директиви (накази, постанови, рішення і т. ін.) є обов'язковими для нижчих рівнів. А під децентралізацією розуміють послідовний процес передачі із центру на місця частини функцій і повноважень центральних органів держави. Тобто ця конституційна засада передбачає і зумовлює існування системи державної влади та системи влади місцевого самоврядування. Вирішення питань місцевого значення саме органами місцевого самоврядування. До того ж ця конституційна засада забезпечує поєднання і врахування загальнодержавних і місцевих інтересів. Вона зумовлює також те, що у майбутньому необхідно чітко визначитись щодо структурного і функціонального розподілу влади між центром і регіонами;

3) *збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів.* Конституційна засада збалансованості розвитку регіонів передбачає поступове вирівнювання політичного, економічного, соціального та культурного рівня розвитку регіонів, їх ще більшу інтеграцію та зближення. А конституційна засада соціально-економічного розвитку регіонів переносить акцент розвитку регіонів саме на соціально-

економічну сферу, яка, насамперед, стосується безпосереднього рівня життя населення, що проживає у цих регіонах. А під стимулюванням розвитку регіонів, відповідно комплекс правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіонів на основі поєднання економічних, соціальних та екологічних інтересів на загальнодержавному та регіональному рівнях, максимально ефективного використання потенціалу регіонів в інтересах їх жителів та держави в цілому. Державне стимулювання розвитку регіонів здійснюється відповідно до основ державної регіональної політики, державних програм економічного і соціального розвитку України, законів про Державний бюджет України, загальнодержавних програм, інших законів та актів законодавства України, а також програм економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, місцевих бюджетів;

- 4) *урахування історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій регіонів.* Насамперед хотілося б зазначити, що в доктринальних джерелах інколи цю конституційну засаду не виокремлюють а коментують спільно із попередньою і тоді мову ведуть про принцип збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій. Разом з тим є сенс розрізняти їх, оскільки у ній, по-перше, йдеться про збалансованість і соціально-економічний розвиток регіонів, а по-друге, про урахування історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій регіонів.

ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ

Калиновський Б. В.

Відповідно до статті 1 Конституції України, Україна — це демократична держава. Демократичною вважається держава,

устрій і діяльність якої відповідає волі народу, загальновизнаним правам і свободам людини і громадянина.

Демократична держава — держава, у якій органи влади мають народний мандат. Центральне місце серед них займають органи, що обираються безпосередньо народом (Президент, парламент і та ін.); компетенція, обсяг, межі влади кожного органу чітко регламентуються законом. Також може широко використовуватись такий інститут безпосередньої демократії, як всенародне голосування (референдум). У демократичному суспільстві затверджується принцип верховенства права і незалежне правосуддя, усі громадяни мають гарантовані державою і захищені судом невід'ємні права і свободи. У демократичній державі і, відповідно, у суспільстві допускається свобода думки, свобода віросповідання, відсутня цензура, расова чи національна дискримінація, тобто все те, що складає життя нормального суспільства. В демократичній державі людина діє на основі принципу — дозволено все, крім того, що заборонено законом.

Принцип демократизму держави опосередковує, передусім, взаємовідносини держави і суспільства, держави і особи. Цей принцип відповідає традиціям українського державотворення і знаходить своє втілення в сучасних принципах формування та діяльності органів державної влади, в їх системі, структурі та основних засадах функціонування — гласності, відкритості роботи органів державної влади, їх політичної відповідальності перед народом з реалізацію повноважень тощо.

Вихідним моментом демократизму держави є проголошення його на найвищому конституційному рівні, що здійснюється Основним Законом і пов'язано з конституційним визнанням державою статусу народу як єдиного джерела влади, його права реалізувати свою владу як через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, так і безпосередньо (шляхом виборів, референдумів), та закріпленням виключного за народом права визначати й змінювати конституційний лад України.

Демократичною є держава, яка всебічно і повно виражає волю народу, а її організація (будівництво) і діяльність постійно відповідають волі народу. Тобто демократичною є держава, яка здійснює владу народу з його волі і відповідно до його волі.

Органом державної влади, який уособлює представницьку демократію в Україні і є головним структурним елементом демократизму держави, визначена Верховна Рада України. Лише вона має право представляти Український народ — громадян України всіх національностей — і виступати від його імені.

У демократичній державі організація державної влади в Україні базується на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову (ст. 6 Конституції України). Теорія поділу влади була розроблена Д. Локком і Ш. Монтеск'є, а її зміст зводиться до того, що з метою забезпечення свободи громадян, по-перше, різні функції (види) державної влади — законодавча, виконавча і судова — повинні здійснюватися різними, відносно автономними один від одного органами державної влади, по-друге, ці органи повинні бути взаємно врівноваженими.

В Україні, як демократичній державі, конституційно закріплено та реалізується принцип ідеологічного і політичного плюралізму (ст. 15 Конституції України). Цей принцип, по-перше, унеможлиблює існування в суспільстві будь-якої обов'язкової ідеології (державної чи іншої), по-друге, передбачає завдання держави сприяти організації та діяльності всіх політичних партій, інших організацій, діяльність яких перебуває в межах Конституції та чинного законодавства України. Правовий статус політичних партій, громадських організацій в Україні визначається Законом України «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 р.

В Україні, як демократичній державі, визнається й гарантується місцеве самоврядування (ст. 7 Конституції України).

ФОРМА ПРАВЛІННЯ

Калиновський Б. В.

Відповідно до Конституції України (ч. 1 ст. 5) Україна є *республікою*. **Республіка** — це форма правління, за якої всі

вищі органи державної влади чи обираються громадянами на певний строк, чи формуються представницькими установами.

Загальними ознаками республіканської форми правління є:

- виборність глави держави та інших верховних органів державної влади на певний строк;
- здійснення державної влади не за власним правом, а за дорученням народу;
- юридична відповідальність глави держави у випадках, передбачених законом;
- обов'язковість рішень верховної державної влади для всіх інших органів державної влади;
- переважний захист інтересів громадян держави, взаємна відповідальність людини і держави.

Конституційній теорії та сучасній практиці державного будівництва відомі три основні види республік: *парламентська, президентська та квазіпрезидентська (напівпрезидентська або змішана)*. Вони розрізняються порядком обрання президента, статусом і порядком формування уряду, характером відповідальності уряду тощо.

Стаття 5 Конституції України хоча закріплює республіканську форму правління, але не конкретизує її вид. Аналіз розділів Конституції, в яких визначається статус вищих органів державної влади, дає можливість зробити висновок, що в Україні реалізовано *парламентсько-президентський (квазі-президентський, напівпрезидентський або змішаний) вид республіки*.

Квазіпрезидентська (напівпрезидентська, або змішана) республіка характеризується рисами як парламентської, так і президентської республіки.

Правові ознаки парламентсько-президентської республіки:

1. Компетенційна перевага парламенту у формуванні уряду, що зумовлено здебільшого використанням юридичної інвестиції при формуванні вищого органу виконавчої влади.

2. Юридична відповідальність уряду перед парламентом і складання повноважень перед новообраним парламентом.
3. Наділення президента держави правом розпуску парламенту за певних конституційно визначених підстав (з урахуванням часових і кількісних обмежень).
4. Наділення президента суттєвими повноваженнями: у внутрішній і зовнішній політиці, функціонально поєднаними зі сферою виконавчої влади, пов'язаними з його можливістю втручатися в нормотворчий процес (право законодавчої ініціативи, відкладального вето й видання актів, які мають силу закону).
5. Наявність інституту «контрасигнатури» актів президента.
6. Існування дорадчих, консультативних органів при президенті, які допомагають йому в прийнятті найважливіших державних рішень, до складу яких можуть входити представники різних гілок державної влади й органів самоврядування, знані державні діячі, що сприяє прийняттю главою держави більш виважених рішень.

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД — ДЖЕРЕЛО ВЛАДИ

Калиновський Б. В.

Згідно зі статтею 5 Конституції України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування; виключно народові належить право визначати і змінювати конституційний лад в Україні, яке не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

Повновладдя народу (*народний суверенітет*) означає володіння народом, який є єдиним джерелом влади, політичними та соціально-економічними засобами для реальної участі у здійсненні публічної, політичної влади (державної влади та місцевого самоврядування), в управлінні державними та суспільними справами. Народний суверенітет слід розглядати як *при-*

родне право народу самостійно розпоряджатися своєю долею, створювати такий суспільний і конституційний лад, який відповідає його волі. Водночас народний суверенітет у площині конституційної доктрини повинен мати певні обмеження, мета яких — захистити конституційні цінності. Необхідність таких обмежень пов'язана з особливостями механізмів волевиявлення народу. Такі обмеження можуть мати формальний або змістовний характер. Формальне обмеження народного суверенітету знаходить свій прояв у тім, що Конституція чітко визначає форми народного волевиявлення — вибори, референдум, інші форми безпосередньої демократії (ст. 69), а також процедуру їх застосування (наприклад, згідно зі ст. 74 Конституції України не допускається проведення референдуму щодо законопроектів з питань податків, бюджету і амністії), що в літературі слушно розглядається як гарантія від спонтанних проявів народовладдя.

За змістом народний суверенітет обмежується правами людини: «Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина» (ст. 157 Конституції України). Ця заборона має *абсолютний характер* і не залежить від способу зміни Конституції України — Верховною Радою України чи всеукраїнським референдумом.

Можливе також і добровільне самообмеження народного суверенітету — вступаючи у відносини з іншими народами, створюючи міжнародні об'єднання (зазвичай це відбувається через посередництво держави), народ використовує свою владу з дотриманням положень міжнародних договорів, загально-визнаних принципів міжнародного права.

Здійснення народовладдя відбувається у двох формах: *безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування* (безпосередня і представницька демократія).

Безпосередня (пряма) демократія — це пряме здійснення влади народом у загальнодержавному або місцевих масштабах (народне волевиявлення). Демократія є безпо-

середньою, якщо народ править сам, на своїх зборах, якщо немає різниці між тими, хто управляє, і тими, ким управляють. Найважливішими формами безпосередньої демократії є *вибори та референдум*. І референдум, і вибори — це такі форми волевиявлення, які забезпечують ухвалення відповідного рішення чи обрання депутатського корпусу певною більшістю виборців. Таким чином здійснення влади народом фактично підміняється владою більшості і відкидає пошук соціального компромісу, що можливе в рамках представницького органу.

Представницька демократія — це здійснення влади через вільно обрані народом представницькі органи (Верховну Раду України, Президента України, органи місцевого самоврядування).

Отже, влада Українського народу є первинною, єдиною і невідчужуваною, тобто органи державної влади та органи місцевого самоврядування здійснюють владу в Україні, що походить від народу. Таким чином, Основним Законом України гарантовано здійснення народом влади через сформовані у встановленому Конституцією та законами України порядку органи законодавчої, виконавчої, судової влади та органи місцевого самоврядування.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ УКРАЇНИ

Калиновський Б. В.

Декларація прав національностей України — це нормативно-правовий акт, що має величезне значення для Української держави, спрямований на регулювання міжнаціональних відносин в Україні. Вона була прийнята Верховною Радою України 1 листопада 1991 року і складається з преамбули та 7 статей. У Декларації проголошуються гарантії усім народам, національним групам, громадянам, які проживають на території України, рівності політичних, економічних, соціальних та культурних прав. Передбачено, що представники народів і національних груп обираються на рівних правах до органів державної влади, можуть займати будь-які посади в органах

управління, на підприємствах, в установах та організаціях. Дискримінація за національною ознакою забороняється і карається законом.

Держава гарантує усім національностям право на збереження їх традиційного розселення і забезпечує існування національно-адміністративних одиниць, зобов'язується створювати необхідні умови для розвитку всіх національних мов та культур. У регіонах компактного проживання кількох національних груп нарівні з державною українською мовою може функціонувати мова, прийнятна для усього населення даної місцевості. Українська держава забезпечує своїм громадянам право вільного користування мовами національних меншин.

У Декларації Україна передбачає також, що всім громадянам України кожної національності гарантується право сповідувати свою релігію, використовувати національну символіку, відзначати свої національні свята, брати участь у традиційних обрядах своїх народів. Пам'ятки історії та культури народів і національних груп на території України охороняються законом.

Усі національності мають право створювати свої культурні центри, товариства, земляцтва, об'єднання. Діяльність цих громад, організацій спрямовується на розвиток національної культури. Вони можуть проводити у встановленому законом порядку масові заходи, сприяти створенню національних газет, журналів, видавництв, музеїв, художніх колективів, театрів, кіностудій тощо. Національні культурні центри і товариства, представники національних меншин мають право на вільні контакти зі своєю історичною батьківщиною.

Декларація, як нормативно-правовий акт, має загальний, неконкретний характер положень, що містяться в ньому, та вимагає додаткового законодавчого регулювання. Декларація прав національностей України стала підґрунтям для прийняття ряду законів України з національного питання, зокрема Закону України «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 року.